

Н. М. Борсук (г. Брэст, Рэспубліка Беларусь)

НЕКАТОРЫЯ СТАРОНКІ З ТВОРЧАСЦІ А. С. ПУШКІНА ВА ЎЗНАЎЛЕННІ БЕЛАРУСКІХ АЎТАРАЎ

Быць паэтам-перакладчыкам – гэта не толькі прафесія, але і стан душы. Каб пераканацца ў гэтым, звернемся непасрэдна да перакладаў П. Глебкі, М. Багдановіча, Ю. Свіркі, В. Зуёнка, А. Куляшова, Ю. Гаўрука, М. Стральцова, Х. Жычкі, Р. Барадзіна, А. Вярцінскага [3], якія спрычыніліся да пушкінскіх шэдэўраў. Беларускія творцы здаўна многа і добра перакладаюць з рускага паэта. Работа над перакладамі твораў А. С. Пушкіна – гэта не толькі выражэнне павагі да мастака слова, але і сур’ёзная школа паэтычнага майстэрства кожнага творцы. Невыпадкова, што на сённяшні дзень існуе па 3–7 версій перакладу таго ці іншага твора рускага генія на беларускую мову.

А. С. Пушкін – адзін з тых таленавітых людзей, хто сваёй творчасцю надаваў высакароднасць жыццю: «Мой друг, айчыне аддадзім / Душы прыгожыя імкненні!». На наш погляд, перакладчыку Пятру Глебку ўдалося паглыбіць пазіцыю аўтара верша «Да Чаадаева» за кошт слова *аддадзім* (рускі варыянт – *посветим*). Спатрэбіцца час, каб кожны ўдумлівы чытач змог адчуць сілу пушкінскага слова, напоўненага мудрасцю, самаахвярнасцю: «І на абломках самаўладства / Напішучь нашых рад імён!» Думаецца, слова *рад* спрашчае значэнне паэтычнага радка. А. С. Пушкін злучэннем *наши имена* імкнучыся сканцэнтраваць увагу чытача на тых постацях, у душы якіх «кіпяць яшчэ жаданні, / І пад ярмом улады злой / ...нецярпліваю душой / Айчыны чуюць заклінанні». Узнаўленне радка («Но в нас горит еще желанье, / под гнетом власти роковой / Нетерпеливою душой / Отчизны внемлем призыванье») – яскравы узор таго, як паступова разгараюцца пачуцці лірычнага героя. На жаль, кульмінацыйны акорд у гэтым ланцужку напалу пачуццяў у перакладзе гучыць цьмяна («Таварыш, вер: настане ён, / Шчаслівы дзень святла і брацтва»). І як вынік, Пётр Глебка здолеў перадаць толькі сутнасць пушкінскага геніяльнага радка «... взойдёт она, / Звезда пленительного счастья», але стварыць паэтычны вобраз, годны рускага паэта, не ўдалося.

Як адзначаюць літаратуразнаўцы, у адрозненні ад М. Лермантава альбо Байрана, духоўны ідэал якіх характарызаваўся пастаянствам, А. С. Пушкін знаходзіўся на шляху духоўнага ўзнаўлення. Лірычны герой А. С. Пушкіна (вершы перыяду 1820–1824 гг.) прадстае перад чытачом то ў вобразе «добраахвотнага выгнанніка» («Мы – вольныя пціцы; пара, брат, пара! / Туды, дзе за хмараў бялее гара»), то ў вобразе ўцекача, вязня («Сяджу я ў турме за рашоткай гады. / Узросшы на волі арал малады»). Праблему свабоды і М. Багдановіч, і А. Пушкін раскрываюць кожны па-свойму. Створаны беларускім перакладчыкам вобраз арла «ўзросшага на волі» у супрацьлегласць пушкінскай птушцы «вскормленной в неволе» ўзмацняе сэнс эпітэта «арол малады». Думка, што ніякія перашкоды, якія асаціруюцца ў вершы з «темницей

сырой» (*турма* – беларускі варыянт), не здольны скаваць свабоду мыслі, зразумела кожнаму чытачу.

Лірычны герой А. С. Пушкіна заўсёды ў дарозе. Шкада, што падарожжа часам уяўляецца яму замкнутым светам цывілізацыі: «Сядаем раннем мы з ахвотай; / Гатовы галаву зламаць / І, пагарджаючы лянотай, / Крычым: пайшоў!.. <.. > / А ў поўдзень нам не да забавы; / Парастрасала, ледзь сядзім; / Нас страшаць спадзіны, канавы; / Гані цішэй, дзівак! – крычым» (верш «Калымага жыцця», перакладчык Юрась Свірка). Цяжка пагадзіцца са словам *дзівак*, якое ўжывае перакладчык (аўтарскі варыянт – *дуралей*): «Полегче, дуралей!». На наш погляд, Юрась Свірка не праводзіць тонкую мяжу паміж пэўнымі адрэзкамі часу ў жыцці чалавека: дзяцінства, маладосць, сталасць... Адсюль неапраўданая замена паняцця *отвага* (рускі варыянт) словам *забава* (беларускі варыянт). У пэўныя перыяды жыцця чалавек па-рознаму ставіцца да такой катэгорыі, як час. У сталым узросце асабліва востра адчуваецца імклівасць жыцця, у прыкрытце – надзейнасць і стабільнасць. Таму лірычны герой спрабуе прыгармазіць ямшчыка.

«Движение вперед мыслится Пушкиным как возвращение» [1, с. 118], – на такую важную адметнасць у творчасці рускага паэта звяртае ўвагу літаратуразнаўца Ю. М. Лотман. Гэтая думка выразна прасочваецца ў вершы «Я помню чудное мгновенье...»: першапачатковы чысты стан душы («Узнікла ты перада мной, / Як прыгажосці чыстай геній, / Лятунак мроі незямной») – духоўнае зацьменне («Быў у глушы няволі ценем / Азмрочан дзён маіх працяг, / Без святасці і без натхнення, / Без слёз, кахання і жыцця») – адраджэнне як вяртанне да светлага пачатку («Ды наступіла абуджэнне. / І вось ты зноў перада мной, / Як прыгажосці чыстай геній, / Лятунак мроі незямной»). Безумоўна, Васіль Зуёнак тонка перадаў тугу героя па каханай, пачуццё адзіноты і пакуты лірычнага героя, вяртанне яго да жыцця дзякуючы сіле кахання. Невыпадкова пераклад «Я помню дзіўнае імгненне...» належыць да ліку ўдалых. Галоўнае – перакладчыку ўдалося захаваць дух твора. Як тут не ўзгадаць словы Вальтэра, які ў свой час выступаў супраць літаральнага перакладу: «Гора тым, хто перакладае літаральна і, перадаючы кожнае слова, робіць бяскроўным сэнс. Якраз тут можна сказаць, што літара забівае, а дух жыватворыць» [2, с. 92].

Твор быў напісаны ў Міхайлаўскім, куды паэт прыехаў падчас восені, любімай пары года: «Скідае лес барвовы свой убор, / Заслаў мароз дыван бялюткі ў полі, / Дзень выгляне як быццам мімаволі / І знікне зноў за край вакольных гор». Разлука з сябрамі, мілы сэрцу пейзаж Міхайлаўскага прадыхавалі радкі верша «19 кастрычніка». Колер срэбра, выкарыстаны А. С. Пушкіным у першых радках твора («Роняет лес багряный свой убор, / Сребрит мороз увянувшее поле»), убірае ў сябе пакуты, боль і адначасова надзею – тыя пачуцці, якія перажывае чытач разам з лірычным героем па ходу чытання верша. А вось радок «Заслаў мароз дыван бялюткі ў полі» настрайвае чытача на мінорны лад, узмацняе самоту героя. У перакладзе А. Куляшова няма нават намёка на здзяйсненне мар. А як вядома, менавіта сустрэчы з сябрамі, якія наведвалі ссыльнага Пушкіна, размовы, спрэчкі, ліставанне прыводзяць паэта да

філасофскай высновы: «Служэньне муз не терпит суеты; / Прекрасное должно быть величаво» – «Служэньне муз не любіць мітусні; / Спакоем дыхаюць мастацтва чары». Мастацтва – гэта менавіта і ёсць тая прыгажосць, што ратуе чалавека, дазваляе яму хаця бы адзін дзень правесці ў гармоніі з жорсткім светам «без горя и забот» – «без гора и турбот». Менавіта да гэтай думкі падводзіць чытача рускі паэт.

Верш «У глыбіні сібірскіх руд» (перакладчык Юрка Гаўрук) – сведчанне таго, што А. С. Пушкін неабякава ставіўся да лёсу сяброў, прыкладваў намаганні палегчыць іх пакуты. Спадзяванні паэта на рэформы з прыходам да ўлады цара Мікалая I не спраўдзіліся: («И милость к падшим призывал» – «І літасць да нябог гукаў»).

На наш погляд, перакладчыку верша «У глыбіні сібірскіх руд» удалося перадаць настрой лірычнага героя, паказаць, як плаўна ён мяняецца ад сумнага, змрочнага да ўзвышанага. Мноства эпітэтаў, якія захаваў Юрка Гаўрук (*гордае цярдзенне – гордае терпенье, высокая імкненне – высокое стремление, капальня мглістая – мрачное подземелье*), метафар (*вольны наказ – свободный глас, не згіне плён цяжкіх пакут – не пропадёт ваш скорбный труд*), увасабленняў («Вас воля стрэне ля парога» – «свобода Вас примет радостно у входа», «Як вашы катаржныя норы / Знаходзіць вольны мой наказ» – «Как в ваши каторжные норы, / Доходит мой свободный глас», «надзея будзе зоркай прамяністай» – «надежда разбудит») надаюць паэтычным радкам эмацыянальную афарбоўку, апісваюць нягоды, якія вымушаны былі штодзённа перажываць выгнаннікі. Прыём алітэрацыі (паўтарэнне гука *р*) дазваляе і аўтару, і перакладчыку перадаць цвёрдасць, непакісную надзею і любоў дзекабрыстаў да сваёй Айчыны. Захаванне рыфмоўкі: АВАВ (першае чатырохрадкоўе), АВВА (астаннія строфы) надае паэтычнаму твору кампазіцыйную завершанасць, тым самым сцвярджаецца ўрачыстасць розуму і справядлівасці.

Прадчуванне буры («Снова тучи надо мною / Собралися в тишине» – «Аблачыны нада мною / Спахмурнелі – гром імкне») не пакідае паэта. Найчасцей лірычны герой А. С. Пушкіна ставіцца да яе абякава («Равнодушно бури жду»). Аналіз творчасці паказвае, што адна з прычын такіх адносін мастака слова да жыццёвых праблем крыецца ў яго самаадданасці творчасці, таму аб'екту, які, па перакананні А. С. Пушкіна, патрабуе высільванняў да рэшты, да канца. Шкада, што жыццёвае крыда рускага паэта ў перакладзе М. Стральцова недастаткова выразна акрэслена («Сустрэкаць прывык бяду»).

Глядзец у твар небяспецы для А. С. Пушкіна было духоўнай патрэбай. Жыццё паэта водзіць па крузе, не дазваляе выбрацца на свабоду: «Незлічоныя іх твары / Засланілі далыгляд; / Закружыліся, пачвары, / Нібы лісце ў лістапад... / Ад каго яны ўцякаюць? / Што так жаласна пяюць? / Ведзьмака, ці што, хаваюць, / Ведзьму замуж выдаюць?». Містычны вобраз чарцей, якіх убачылі падарожныя ў прыроднай каламуці з верша «Чэрці», не пакідае надзею на будучае ішчасце. Паэтычныя радкі і верша-арыгінала, і яго перакладу на беларускую мову Хведарам Жычкай выклікаюць мінорна-меланхалічны настрой. Душа паэта не знаходзіць пакоя ні ў Пецярбургу, ні ў Маскве, ні на Каўказе, ні нават мара

аб стварэнні сям'і, дома, наляўнасць якога робіць чалавека моцным роднай зямлі, гісторыі, народу, не радуе. Да годнасці перакладчыка неабходна дадаць, што Хведар Жычка ўзнавіў пушкінскі верш па-беларуску так, што паэтычны твор нічога не страціў, застаўся самім сабой і адначасова верш «Черти» гучыць як найлепш. Тонкім густам, высокім прафесійным майстэрствам вызначаюцца створаныя перакладчыкам вобразы, пры дапамозе якіх перадаецца разгул стыхіі (*хмары ўроссып – мчатыся тучы, хмары ў кучу – вьютыся тучы, невідзёнак-веташок – невидимкою луна, мутны мрок – ночь мутна, каламуць – все дороги занесло, завіруха вые, плача – вьюга злітыся, вьюга плачет, коні чуйныя храпуць – кони чуткие храпят*). Надрываюць душу лірычнага героя гукі балабончыка «дзінь-дзінь-дзінь», узмацняе адчуванне трывогі, напружанасці, стомленасці чатырохрадкоўе («Хмары ўроссып, хмары ў кучу; / Невідзёнак-веташок / Асвятляе снег лятучы; / Мутна ў небе, мутны мрок»), што тройчы паўтараецца і кампазіцыйна яднае верш.

А. С. Пушкін удзячны Богу, што і яму давялося дачакацца сямейнага шчасця: «Мае жаданні з'ясніліся. Творца зор / І мне цябе паслаў, цябе, мая Мадонна, / Найчыстае чароўнасці найчысты ўзор». Верш «Мадонна» (перакладчык Рыгор Бардулін) быў напісаны за паўгода да вячання паэта з Наталіяй Ганчаровай. «Сваёй Мадоннай» любіў называць А. Пушкін каханую. Дасканалая форма санета, якую абраў паэт, увасабляе запаветную мару мастака слова – вечна глядзець на карціну, на якой адлюстраваны прачыстая і выратоўца боскай згоды. Але ж размова ідзе не пра ікону, так Аляксандр Сяргеевіч уяўляў ідэальную сям'ю: «Яна ўся з веліччу, ён з мудрасцю ў вачах» – «Она с величием, он с разумом в очах». Заўважым, што паэт ні слова не гаворыць пра знешнасць жанчыны, але падкрэслівае яе нявіннасць: «Чистойшей прелести чистойший образец» («найчыстае чароўнасці найчысты ўзор»).

Вершы А. С. Пушкіна на тэму кахання напоўнены сумам і жарсцю, боллю і высакародствам. Санет «Мадонна» стаіць асобна. Магчыма таму, што ў ім сканцэнтраваны стан душэўнага пакоя, у якім меў патрэбу паэт.

Па жыцці чалавека павінна весці каханне, якое не падуладна смерці. Гэтая думка сцвярджаецца ў вершы «Заклён». Ліхаманкавыя воклічы («О, калі праўда», «З'явіся, дарагі мой сень»; «Сюды, мой друг»), тужлівыя шматкроп'і, паўторы («сюды, сюды!») узмацняюць пачуццё змрочнага адчаю: «О, калі праўда, ...сюды, сюды!» Лірычны герой выклікае замагільны цень, каб пазбавіцца віны перед каханай, заверыць яе, што яна была, ёсць у яго сэрцы. Лірычны герой з нецярпеннем чакае нейкі знак з іншасвету: лёгкі гук, подых ветру... Ён марыць сустрэцца з «прывідам прарочым» («ужасным виденьем»), каб сказаць: «Люблю я, я твой» – «Хачу сказаць: люблю такую, / Якой была. Сюды! Я твой...». Метафары («Когда покоятся живые... / Пустеют могилы» – «Як лягуць на спачынныя жывыя... / Пустеюць ціхія магілы»), параўнанні: (*как дальняя звезда, звук, виденье – як зімовы дзень, як ценкі гук, як подых ночи*), эпітэты (*тихие могилы – ціхія магілы, камни гробовые – могілкі сівыя, ужасное виденье – прывід прарочы*) дапамагаюць мастаку слова перадаць апантанасць лірычнага героя А. С. Пушкіна каханай Жанчынай, ператварыць яго маналог

у сапраўдны заклён (адсюль і назва верша – «Заклён», пераклад Міхася Стральцова).

Тэма кахання і смерці цесна парাপлятаецца ў творчасці рускага паэта з тэмай жыцця і дэградацыі асобы (верш «Калі за горадам прыстану ад хады», пераклад Рыгора Барадуліна). Лірычны герой А. С. Пушкіна з пагардаю ставіцца да людзей, якія страцілі асновы духоўнасці. Няма ў яго спачування ні «мерцвякам сталіцы», ні іх сем'ям. Праз супрацьпастаўленне тут «мусяць дагнісці ўсе мерцвякі сталіцы» – там «дрэмлюць мёртвыя ў спакоі ўрачыстым» А. С. Пушкін праводзіць думку аб жыцці пасля смерці. Быццё асобнага чалавека – гэта звязно ў ланцужку паміж продкамі і нашчадкамі – ланцужку, абодва канцы якога адыходзяць у бясконцасць. Вобраз-сімвал магутнага дуба, спакойнага і велічнага, што раскінуўся на вясковых могілках, з'яўляецца працягам жыцця пахаваных тут людзей. Пагадзіцеся, неапраўдана ўжыванне перакладчыкам словазлучэння «над трунамі глухімі» замест «над важнымі гробамі». Людзі ходзяць на вясковыя могілкі дзеля таго, каб загаіць душэўныя раны, параіцца з тымі, каго ўжо няма на свеце. І выраз *глухія труны* не мае нічога агульнага з тымі, хто ляжыць пад надпісамі ў прозе, вершах «Пра дабрачыннасці, пра службу, пра чыны» («О добродетелях, о службе и чинах»). Перакананы, што А. С. Пушкін хваляваўся, каб яго не пахавалі на такіх гарадскіх могілках, тым больш, што верш быў напісаны за год да гібелі паэта.

Праведзены аналіз дае права сцвярджаць, што лірыка А. С. Пушкіна атрымала паўнацэннае жыццё на беларускай глебе. Перакладчыцкая дзейнасць дае нашым сучаснікам імпульс да паўнейшага раскрыцця індывідуальнага пачатку ў творчасці, паглыбляе філасафічнасць як агульную форму светаўспрымання і светапазнання, спрыяе духоўнаму самаўдасканаленню асобы як паэта, так і чытача, фарміраванню іх эстэтычнага густу і пашырэнню сапраўдных уяўленняў аб прыгожым.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Лотман, Ю. М. Александр Сергеевич Пушкин. Биография писателя : пособие для учащихся / Ю. М. Лотман. – Л. : Просвещение, 1983. – 255 с.
2. Мастера афоризма: от Возрождения до наших дней / сост. К. Душенко. – Изд. 3-е, испр. – М. : Эксмо, 2008. – 894 с.
3. Пушкин, А. С. Нет, весь я не умру.... Лирика : на рус. и белорус. языках / А. С. Пушкин ; сост. Вадим Спринчан. – Минск : Маст. літ., 1993. – 205 с.

Л. Н. Грыцук (г. Брест, Республика Беларусь)

ЛАТИНСКИЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ В. В. ВЕРЕСАЕВА

Интересны лексические единицы в произведениях В. В. Вересаева на латинском языке. Латинский язык он освоил достаточно глубоко, потому что учился в классической гимназии. В своем дневнике даже сделал запись на латинском языке – «*Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus...*» (Но бежит